

МІФОЛОГІЧНА СЕМАНТИКА Й ЛОКАЛІЗАЦІЯ “ДЕБРИ КИСАНІ”

Виходячи з міфологічної природи “Слова о полку Ігоревім”, автор статті пропонує нове прочитання контексту, художньої семантики й локалізації найскладнішого для тлумачення “темного місця” пам’ятки – міфотопоніма “дебра Кисань”, згаданого в галицькій частині віщого “Сну Святослава”. Крім того, запропоновано нове комплексне тлумачення символіки всього “Сну Святослава” і його художньої функції, що відтворює не похорон київського князя з поховальними й весільними мотивами, як нині прийнято вважати серед науковців, а елемент космологічного сюжету – жертвний ритуал, жертвний обряд князя, який чиниться “в Києві на горах” – у центрі давньоукраїнського міфологічного світу, позначеного сакральним об’єктом – світовою горою.

Ключові слова: міфотопонім, міфологічний епос, міфологічний світогляд, міфологічна семантика, міфологічний сюжет, “Сон Святослава”, жертвний обряд, “дебра Кисань”, “Пліснеськ”, “болонь”, “чорна паполома”, “синєє вино (з) стру́дом (хлібом) змішено”.

Pavlo Salevyich. Mythological Semantics and Localization of ‘Debra Kysan’

Based on “The Tale of Ihor’s Campaign” mythological nature, this research explains context, semantics and localization of one of the most difficult for interpretation ‘obscure fragment’ – mythotoponym ‘debra Kysan’ mentioned in the part of the prophetic ‘Svyatoslav’s dream’. In addition, the author offers a new integrated interpretation of ‘Svyatoslav’s dream’ on symbolic level and discusses its artistic function. According to the author this fragment doesn’t depict a funeral of the Grand Prince with corresponding funeral and wedding motives. It reproduces a cosmological plot element – the sacrificial rite of the prince, taking place ‘on the hills of Kyiv’ – in the center of Old Ukrainian mythological world designated with sacred object – the universal mountain.

Keywords: mythotoponym, mythological epic, mythological outlook, mythological semantics, mythological plot, ‘Dream of Svyatoslav’, sacrificial rite, ‘debra Kysan’, ‘Plisnesk’, ‘Bolon’, ‘black papoloma’, ‘blue wine and bread mixed together’.

Історію пошуків та відкриття пліснеської “дебри Кисані”¹, згаданої у “Слові о полку Ігоревім”, почнемо з розгляду особливостей художньої природи давньоукраїнської пам’ятки, на що вчені й перекладачі – автори інтерпретацій досліджуваного “темного місця” – не звернули достатньої уваги. Отже, “Слово” – одинокий твір української літератури, який зберіг у такій повноті не лише міфологічну семантику тексту (сюжет, мотиви, образи, знаки язичницького світогляду українців), а й міфологічні коди та рівні тексту – структуру, яка повністю керує змістом усього “Слова”. Знаки богів (численні міфологічні символи) виявляються, зокрема, у контексті досліджуваного топоніма – у “мутному” та “віщому” “Сні” київського князя Святослава. Князь Святослав у розглядуваному контексті – оповідач “Сну” (оповідає про приготування до власного жертвоприношення), а бояри – сновидці (інтерпретатори). Натомість дослідники помилково трактують “Сон Святослава” як похорон.

Тож нагадаємо для аналізу весь текст “Сну Святослава”:

“А Святослав мутен сон виді(в) в Києві на горах: / “Сі ноч с вечера одівахуть м’я, – рече, – / чорною паполомою на кровати тисові, / черпахуть ми синєє вино (с)стру́дом змішено, / сипахуть ми тощими тули поганих толковин / великий женчюг на лоно і нігують м’я. / Уже доски без кніса в моєм теремі златоверсім. / В сю² ноц с вечера босуві врани възгряху / у Пліснеска на болоні / біша (в) дебр Кисаню / і несоша(сь с) ю к синему морю”.

¹Інтерпретація “дебри Кисані” може бути вияснена лише разом із топонімами “Пліснеськ” і “болонь”, бо всі три назви згадані в одному контексті галицької частини “Сну” київського князя Святослава.

²Має рацію В. Німчук, розділяючи “Всю” на “В” і “сю” в рядку: “Всю ноць сь вечера...” [23, 36], пояснюючи: воронячий грай відбувався лише ввечері, а не всю ніч, як досі прийнято невідповідно інтерпретувати (див.: [30, 31, 35]).

Природа “Сну Святослава” міфоритуальна у традиційному розумінні: “Як зазвичай для підготування жертвоприношення” відбуваються “прості ритуали, безпосереднє освячення жертви...” [22, 26]; “... щоби підняти жертву до необхідного рівня сакральності, з нею проводили цілий ряд церемоній: <...> її наряджали, <...> прикрашали <...> Ці прикрашання надавали їй сакрального характеру, <...> навіть покривало, яким її покривали, зближувало її з богом, якому призначалося жертвоприношення <...>” [22, 38-39]. Святослав бачив у “Сні”, як його покривали чорним покривалом, себто готували до пожертвування “чорному божеству (прим. 119: “<...> богам хтонічного походження”. – П. С.) [22, 32]) <...> у час заходу сонця” [10, 200], “сеї ночі звечора” [29, 30]. Також “<...> жертву [якою в тексті “Сну” є Святослав. – П. С.] – поїли доп’яна. Сп’яніння було знаком одержимості. Божественний дух [уважали в такому разі. – П. С.] уже опанував жертву” [22, 39]. Через посередництво сакрального ритуалу – обряду жертвоприношення князя – встановлюються відносини українського світу зі світом богів. Фахівці прийняли помилковий здогад про похоронний обряд, чинений над князем. Насправді ж уві сні князь Святослав бачить обряд власного жертвоприношення, яке відбувається “в Києві на горах” – у центрі міфологічного світу, позначеного сакральним об’єктом – світовою горою, яка найкоротше й найпевніше пов’язує землю й людину з небом і богом.

Руйнування українського космосу внаслідок поразки русичів від “поганих половців” (сил смерті та хаосу) на ріці Каялі – межова ситуація міфологічного сюжету “Слова”, а жертвний обряд у “Сні” – висхідна точка організації та збереження міфологічного світу. Мова про руйнування українського космосу і намагання його зберегти триває й після “Сну”. Автор відтворює біду рідної землі і (“На ріці на Каялі тьма світ [український світ. – П. С.] покрила і в морі потопила”), зіставляючи нашестя половців із картиною світової катастрофи, аналогію якої подано в ісландській епічній пісні “Пророцтво вольви”: “Сонце померкло, земля потопає в морі” [31, 15]. Додає деталізацію руйнування космосу у тлумаченні бояр, використовує для його збереження ритуальні замовляння Святослава і Ярославни; нарешті космічний лад відроджено: “Сонце світиться на небесах, Ігор князь в рускій землі... Ігор їде по Боричевім”².

Для природнішого та глибшого розуміння семантичної присутності символу-топоніма “дебра Кисань” у “Сні Святослава” нагадаємо інтерпретацію інших міфосимволічних образів, знаків і деталей ритуального обряду, які наснилися князеві в центрі його світу – у теремі “в Києві” (Сон стосується як Києва-центру, так і галицького міста Пліснеська-периферії). Усі вони – символи-знаки “Сну” – маркують, описують обряд жертвоприношення українського князя Святослава для підземного світу Кощія-Чорнобога, і водночас через жертву князя стає можливим змоделювати та відродити український космос і повернути в його сакральний центр (“Київ на горах”) князя Ігоря.

За універсальною міфологічною схемою жертва людини означала відкуп, який був необхідним, щоб умилостивити богів, очиститися від гріхів, нещастя, смерті та повернути втрачений добробут [35, 259-266]. Тому цей обряд здійснювали для відвернення й порятунку під час великих бід, воєн і неврожаїв [8]. У польській “Великій хроніці” в оповіді протистояння війська алеманів і озброєних ватаг лехитів, які, за словами автора хроніки, наводили жах, подано

¹ Кажучи таке, ми не забуваємо про те, що “Слово” – міфологічний епос, який був створений через двісті років після хрещення Русі; однак процес християнізації в тодішній Україні відбувався поступово: “народні маси сприймали християнство дуже поволи, і довго позоставалися при старій вірі, навіть охрестившись” (І. Огієнко) [13, 314].

² Боричів узвіз – вулиця, яка вела з Подолу на княжу гору (міфологічний верх у “Сні Святослава”).

слова короля алеманів до власного війська: “Я за вас усіх, о знатні, принесу врочисту жертву підземним богам”. Незабаром король алеманів учинив ритуальний обряд: “кинувшись на меч, покінчив із життям” [5, 58].

Ритуал пожертви князя (царя) засвідчений у міфах, поезії, історичних творах різних культур [38]. Безпосередній стосунок до цього звичаю мають міфологічні оповіді про принесення в жертву бога (чи князя (царя), який уособлював Бога на землі. – П. С.), щоби створити космічний порядок або умиротворити смерть і відновити космічний лад. А. М. Хокарт розглянув загальні глибинні відносини між учасниками цього ритуалу, що допомагає зрозуміти закономірність княжих (царських) пожертв [39].

Далі пояснимо вже вище згадувані міфосимволічні образи, знаки й деталі ритуального обряду київської частини “Сну Святослава”: 1. чорна паполома, якою накривали князя, чорне покривало, яким, за текстами багатьох міфологій, покривали жертву¹; 2. тисова кровать, на якій лежав князь, – символ похоронно-жертвовного ложа; 3. синєє вино² (з) струдом змішане, яке давали князеві під час обряду, – жертвна трéба, жертвна страва – вино і їжа (звідси, уважають, походить традиція причащення вином і хлібом у християнстві). Згадана язичницька трапеза відбувалась, як гадали, у присутності богів перед похованням жертви. Щодо розуміння струту як страви цікаве спостереження знаходимо в українського етнолога та знавця слов’янського міфологічного обряду О. Котляревського [15, 38-40]³; 4. великі перли, які сипали на його лоно з порожніх сагайдаків чужинців (толковин), – прикрашання князя, щоб надати йому сакральності перед пожертвуванням; 5. пещення Святослава – загроза українському космосу від сил “Лжі (Зла)”, “<...> себто половців, про облудність яких є свідчення <...>” (переклад із рос. мій. – П. С.) [26, 76, прим. 64]; 6. утрачений головний брус у княжому теремі – велика небезпека для українського космосу (української світобудови), зокрема, через неволю-смерть чотирьох Олеговичів – князів Ігоря, Всеволода, Володимира та Святослава, без яких “зле Руській землі”, українському світові.

Семантика міфосимволічних образів, знаків та деталей галицької частини “Сну Святослава”: “бусові (сірі з відтінками) ворони” – медіатори між сакральним світом (київським верхом – “Києвом на горах” і Святославом) і світом хаосу і смерті – “землею Половецькою”. Його репрезентують “Синє море” – “Водяна стихія”, яка “фігурує <...> з негативним знаком” [21, 42]) і окраїнний світ – галицький низ, де “на заході” у слов’ян перебувають демони (злі сили) [21, 38]) та розташоване “царство мертвих і взагалі хтонічних демонічних сил” [21, 42] (репрезентоване “болонями близ Пліснеська” та “дебрюю Кисань” – “місцем розташування входу в Нижній світ” як “будь-який “низ”, будь-яке “погане” місце” [14, 142]). За текстом: “Бусові ворони” граяли звечора на “болонях близ Пліснеська”, били (з великою швидкістю *сідали, падали, кидались униз*) у “дебру Кисань” і неслися з неї к “Синьому морю”.

Варто зауважити, що порівняння міфологічних опозиційних верху і низу в космічному плані трактують як заострене протиставлення неба і землі.

¹ У цьому контексті не може йтися про похорон Святослава. Чорною паполомою (покривалом) ніколи українці та інші слов’яни в язичницькій традиції не вкривали померлого (чорний колір як символ жалоби прийшов до нас із християнським світоглядом). Покійника покривали білим, щоб його “життя в потойбічному світі світлим було”, щоб покійник “бачив на тому світі і щоб йому не було темно в очах” [32, 54].

² В. Абаєв уважає, що синєє вино у “Слові” – се “хлібне вино (araq) (себто горілка) має постійний епітет (с’ах) “синій” [4, 41], а також знаходить аналогію давньоукраїнського синього вина в осетинському нартівському епосі скіфо-сарматського часу у стійкій словосполучці с’ах араq (ц’ех араq), що українською означає синєє вино [3, 540].

³ Деталь-аналогію пиття вина у “Сні Святослава” як елемент українського жертвовного обряду спостеріг на початку Х ст. арабський письменник і мандрівник Ібн Фадлан, згадавши про напування набізом (вином) дівчини українки перед її пожертвуванням українському князеві [16, 141].

У досліджуваному контексті це порівняння кодує, описує руйнування українського космосу й наближення первісного хаосу: медіатори “бусові ворони”, кидаючись (падаючи) в “дебру Кисань” і летячи з неї до “Синього моря”, прочиняють двері українського сакрального світу “Полю Половецькому”, підземному світу. Це відбувається одразу після (міфологічної) смерті князя Ігоря і його дружини на місці бою – на річці Каялі: українські вої загинули, а князі пересіли із княжого сідла в сідло кощіїєве (Кощія-Чорнобога – володаря (господина) підземного світу) – у сідло робів, сідло смерті (за українським міфологічним світоглядом полон тотожний смерті).

Усі згадані барви “Сну”: чорна (“чорна паполома”), мутна (“мутний сон”), синя (“синєє вино” і “Синє море”), бусова (“бусові ворони”) – однозначно марковані колористикою одної міфологічної семантики – семантики підземного світу, яка довершує в тексті міфологічний опис руйнування українського космосу.

З’ясувавши вище міфологічну природу “Слова о полку Ігоревім” та художню семантику в його частині – “Сні Святослава” – міфосимволічних образів “дебри Кисані”, а також “Пліснеська” і “болоней”, перейдемо до інтерпретації згаданих образів, а вкінці до їх природного значення та локалізації. Міфотопоніми “Пліснеськ”, “болонь” і “дебра Кисань”, які вже згадані в уривку “Слова” – “Сні Святослава”, упродовж усього часу студій над пам’яткою були найскладнішими для тлумачення. Їх інтерпретації почалися з появою так званого “мусін-пушкінського” видання “Слова о полку Ігоревім”. Чи не найбільше праці в підготовку до друку цієї книжки вклали українець М. Бантиш-Каменський і росіянин А. Малиновський.

Перший опрацював староукраїнський оригінал тексту (який був збережений без поділу на слова) та відповідно подав у ньому топоніми “Плѣсньск” (“Пліснеськ”), “болонь” і “дебру Кисань” (словосполучку “дебрь Кисаню” правильно розділив на два іменники), а другий подав власний переклад тогочасною російською, у якому за В. Татищевим перемінив “Плѣсньск” (“Пліснеск”) на “Плѣнск” (“Плінск”), у примітці все ж указавши, що це “місто Галицького князівства, яке межує з Володимирським на Волині” [12, 23, примеч. я]; “болоні” перемінив на “вигін”, а “дебру Кисань” залишив без змін.

Після першого видання “Слова” всі інтерпретації “Пліснеська”, “болоней” і “дебри Кисані” можна розглядати за двома підходами, які, очевидно, були сформовані на основі поглядів вищезгаданих М. Бантиш-Каменського і В. Татищева – А. Малиновського.

Перший ґрунтується на українській культурній традиції та невтручанні в оригінал тексту; другий – на чужих культурних традиціях із використанням необґрунтованих різноманітних кон’єктур досліджуваних місць, пропусків незрозумілих місць тексту або довільним їх тлумаченням.

За першим підходом знайдено документальні свідчення локалізації топонімів галицького Пліснеська. За другим – учені довільно перемістили згадані в тексті міфотопоніми (у Київ та Путивль), етимологічно трактуючи й часто пропускаючи незрозумілі місця.

Отже, міфотопонім “Плѣсньск” інтерпретатори витлумачили в таких словоформах. За першим підходом *Плѣсньск*¹ (Пліснеск, Пліснеськ) у словоформі галицькоукраїнського міфотопоніма *Пліснеск*, *Пліснеськ* указує на реальне галицькоукраїнське історичне місто², прорізане “вздовж та впоперек численними дебрами, і кожна дебра...” має свою барвисту назву [6, 29]. Це

¹ В Іпатському списку Повісті минулих літ тричі вжито помилково: *ко Прѣсньскоу, Преснескъ, оу Преснескъ* (прим. 36, 37 та 38) [11, 662]. У Хлебниківському й Погодінському двічі вжито правильно: *къ Плѣсньскоу, Плѣснескъ* (прим. 36 та 37) і один раз – помилково: *оу Плѣнска* (прим. 38) [11, 662].

² “...іншого Пліснеська, окрім галицького, знайти не вдається” (О. Зімін) [9, 295].

місто, як з'ясували археологи, “існувало довгий час – із VII до XIII ст.” [20, 3], було “давніми воротами в Галичину”, “великохорватською фортецею” [33, 21] з укріпленим замком на місці Підгорецького монастиря [36; 24, 83]. Це “сильна твердиня на пограниччі галицького та волинського князівства” руського часу [25, 139], “укріплене місто” “Луцької землі” зі столицею в Лучеську (Луцьку) “в середині XII ст.” “на кордоні Галичини” [17, 23-24]. Понад 200 років Пліснеськ досліджували польські та українські археологи В. Компаневич, Т. Земенцький, К. Гадачек, Я. Пастернак, М. Кучера, П. Раппопорт, І. Старчук, Р. Багрій, М. Филипчук й А. Филипчук та інші, виявивши на Пліснеську “площу городища 160 га” [19, 115], розміщеного на плато площею 450 га [19, 12]. Пліснеськ був також у складі Галицької землі [19, 12]. На основі археологічних досліджень М. Кучера твердить про існування Пліснеська з VII по XIII ст. [18, 116], а за датуванням знайденої кераміки поділяє життя городища на 4 періоди: VII – VIII ст., IX – X ст., XI ст. і XII – XIII ст. [19, 21, 46]. За археологічним матеріалом Пліснеськ із VII по VIII ст. мав площу “не меншу як 10 – 12 га” [19, 53], у IX – X ст. “близько 150 га” [19, 53-54], 160 га [18, 115; 54, 11, 12]. “Наприкінці X ст. в його центральній частині виник феодальний замок. У кінці XI – на початку XII ст. [себто в час написання “Слова о полку Ігоревім”. – П. С.] Пліснеськ <...> перетворився на велике багате місто, яке почало відігравати важливу роль у феодальних війнах за об'єднання галицько-волинських земель. З подіями цього часу пов'язані дві згадки Пліснеська в руському [українському. – П. С.] літопису <...> [1188 та 1232 рр. – П. С.]. Міцні оборонні споруди міста, з яких збереглося одинадцять ліній валів, цілком пояснюють, чому воно стало об'єктом військової тематики “Слова” [18, 116].

За другим підходом інтерпретатори витлумачили: 1. *Плѣньск* (Плінськ, Пліньск, Пленськ); 2. *Плѣсеньск* (Плісенськ, Плесенськ); 3. *Плѣсеньк* (Плесенк, Плесеньк); 4. *Плѣсньск* (Плісенськ, Плесенськ); 5. Плоске і Плеск; 6. Плесна; 7. пропущено “*Плѣсньск*” або подано довільне його тлумачення.

Міфотопонім “*болони*” інтерпретатори витлумачили в таких словоформах. За першим підходом – *болоні*. За другим підходом: 1. у синонімічних словоформах: на луках, на вигоні, в долині тощо; 2. пропущено словоформу “*болони*” або подано її довільне тлумачення.

Міфотопонім “*дебрь Кисаню*” за першим підходом та за відповідним поділом словосполучення оригіналу на іменники “*дебрь*” і “*Кисаню*” інтерпретатори витлумачили галицькоукраїнським міфотопонімом “*дебра Кисань*”. Сама згадка галицькоукраїнських топонімів *дебри Кисані*, *Пліснеська* й *болоні* у “Слові” дуже бентежить російських учених¹.

За другим підходом інтерпретатори витлумачили *дебрь Кисаню* “Слова” за невідповідним поділом на прикметник та іменник (“*дебрьску*” і “*сань*”, “*дебрьски*” і “*сани*”): *дебрьска сань*, *дебрьські сані*, *дебрьські сани* або за невідповідними кон'єктурами: *дебрь Іскань*, *къ Саню*, *дебрь Киянь* та іншими: 1. *змії*, *дебрьські змії*, *гадюки* (із *дебрьска сань*, *дебрьські сані*); 2. *сани* (із *дебрьські сани*) – звичайні *сани*, а також із ритуальним призначенням: *смертні*, *похоронні сани*; 3. *дебра Іскань*; 4. галицькоукраїнська річка *Сян (до Сяну)*; 5. *дебри Кияні* (або іншою кон'єктурою з київською, новгород-сіверською та путивльською семантикою); 6. пропущено “*дебрь Кисаню*” або подано довільне її тлумачення.

¹ Ще І. Франко писав: “Особливо нелюбий – якось інстинктивно нелюбий російським інтерпретам – той факт, що автор “Слова о полку Ігоревім” залюбки забігає своєю думкою на Червону Русь, у Прикарпаття і натякає на факти, невідомі нам із літопису (див. його характеристику Ярослава Осмомисла) та на топографічні деталі, що велять догадуватися його близької знайомості з тою частиною української землі” [34, 122].

Нижче розглянемо історію пошуків *дебри Кисані* за першим підходом як галицькоукраїнського міфотопоніма: так його намагалися обґрунтувати І. Шараневич, Р. Заклинський, В. Щурат, І. Франко, П. Салевич та Й. Гронський. Зокрема, І. Шараневич, Р. Заклинський і В. Щурат проводили топографічні пошуки *дебри Кисані* в колишньому княжому галицькому городі Пліснеську¹. Про підсумок цих пошуків повідомив В. Щурат у статті “Вид Пліснеська у “Слові о полку Ігореві” [37, 21-38]. Зі згаданої статті дізнаємося про перші дослідження *дебри Кисані* (як також *Пліснеська й болоней*).

Отже, за В. Щуратом зацікавлення *Пліснеськом*, як історичною й археологічною реалією, почалось у Галичині вже на початку ХІХ ст. завдяки тому, що *Пліснеськ* згадується у “Слові”. Топонімікою Пліснеська першим зацікавився український історик-археолог Ізидор Шараневич, проводячи в 1895 – 1896 рр. археологічні розкопки доісторичних цвинтарищ у селах Чехи й Висоцьку. Зокрема, 1897 р. він готував повідомлення для “Комісії з мистецьких пам’яток і історії” у Відні з наміром розповісти про “болоні” й “дебру Кисань” зі “Слова”. Проте чомусь учений особисто не простежив за топонімами у Пліснеську й не шукав для них документального підтвердження, а скористався допомогою місцевих священиків – Юліана Дорожинського з Висоцька, Ол. Пристая з Підгірців та Теоф. Гутковського з Ясенова. Урешті, не знайшовши достатніх наукових підтверджень про існування поблизу *Пліснеська* топонімів *болонь* і *дебра Кисань*, І. Шараневич припинив свої пошуки.

Через десять років після цього в газеті “Діло” з’явилось гучне повідомлення львівського професора Р. Заклинського: “По стороні полудневій від давнього замку находяться дебри, з напрямом західним, довгі та широкі, що аж до монастиря також: носять назву Пліснесько, а дальше на захід сонця від него одна довга дебра має тепер ім’я *Кисаня* або *Кисниця*” [7, 8-9], а за “давними” валами й ровами замковими – на північний захід – *болоння*. Проф. Р. Заклинський з емоційним запалом повідомляв про власне відкриття й розмірковував: “З причини, що інтерпрети потапали в здогадах, що то могло би значити “біша дебрь Кисаню” і кождий з них викладав ті слова на свій лад, як знаємо [професор Омелян Огоновський писав про “дебри Кисаневі” [24, 12]. – П. С.], то думаю, що споминка про *дебрь Кисаню* в “Слові” відноситься до дійсної *Кисані*, то єсть до дебри повисше згаданої, що називається *Кисаня* або *Кисниця* <...> Яка ж то розв’язка проста, звичайна, а правдива, дотепер для всіх карколомна. От і розв’язаний Гордийський вузлик” [7, 39-40].

1906 р. В. Щурат у згадуваній уже статті (Діло. – Львів, 1906. – С. 45) і передруках (ЗНТШ. – Львів, 1906. – Т. LXXI. – С. 200-202; див.: [37]) та І. Франко в рецензії [34, 121-124] критично зустріли повідомлення Р. Заклинського. І. Франко, ідучи за В. Щуратом, казав, що Р. Заклинського ввели в оману підгорецькі монахи і, висловлюючи власні здогади, уважав, що ченці показали йому дебру “не там, де вона є на правду, а зараз біля свого монастиря “на Пліснеську”, коли тим часом дебра *Кисаня* лежить значно далі і тягнеться закрутами досить довго” [34, 123]. З наведеної цитати доходимо думки, що І. Франко начебто знав, де розташована *дебра Кисаня*, та чомусь не вказав на факти, які б ствердили його безсумнівні переконання. В іншому місці рецензії І. Франка знаходимо його міркування: “сконстатування, що біля того Пліснеська ще й досі держиться назва *Кисаня* і то власне назва дебри, яру, відбирає, на мою думку, всяку підставу до дальших сумнівів, чи, власне, сю місцевість згадано в “Сл[ові] о полку Ігоревім” [34, 122]. Та замість того, аби конкретно вказати на місцезнаходження *дебри Кисані*, яка насправді є на Пліснеську, І. Франко перевів розмову до іншої проблеми – наголосив на неможливості її інтерпретувати, назвав “передчасною радість

¹ Нині хутір у селі Підгірці Бродівського району Львівської області.

автора” (Р. Заклинського), “що він своїм відкриттям Кисані біля Пліснеська “розв’язав гордийський вузлик” і пояснив темне місце в “Слові о полку Ігоревім”. Місце як було темне, так і є, а було воно темне не тому, що панували сумніви щодо Пліснеська і Кисані [? – П. С.], а тому, що слова, уміщені в ньому, ні при яких комбінаціях не дають ясного, граматично і речево оправданого смислу. Сьому зарадити навіть не пробував д. Заклинський і сьому, на мою думку, не зарадить ніхто, бо тут у тексті мусимо прийняти не лиш описку, але прогалину: копіїст пропустив кілька слів <...>” [34, 123].

В. Щурат дещо раніше за І. Франка відкриття Р. Заклинського, зроблене після давніших пошуків І. Шараневича й популяризації останнім *дебри Кисані у Пліснеську* серед селян, уважав “щонайменше поверховним”, та, підсумовуючи власні пошуки, твердив: “Загал селян, одначе, ані на *Пліснеську*, ані в найблизших околицях *дебри Кисані* не знає; не називає так ні тої *дебри*, що її означив проф. Заклинський, ні другої, яку означував о. Гутковський” [37, 31]. 1940 року таку ж думку висловив і археолог Я. Пастернак – дослідник дитинця Пліснеська: “Сьогодні годі вже ствердити, котра з двох *дебр* обабіч городища Пліснеська називалася тоді [у XII ст. – П. С.] “Кисаня” [25, 138].

“Все сказане з приводу відкриття проф. Заклинського сперте й на моїх власних дослідях і провірках, пороблених весною 1906 р. в Підгірцях на *Пліснеську* і в околиці”, – підсумував власні пошуки *дебри Кисані* В. Щурат [37, 31].

Водночас він зазначав: “При сильнім удержуванню старої топографічної номенклатури серед простого народа трохи дивним повинно б видаватися затраченне назви *Кисань*, коли припустимо, що вона таки, дійсно в XII ст., в часі написання “Слова”, загально уживалася, а не була тільки назвою книжного походження. Стара назва скорійш може улягти перекрученню, ніж пропасти безслідно” [37, 33].

Останнє наведене міркування залишало відкритою можливість нових пошуків. Тож 1988 р., працюючи охоронцем фондів відділу давніх актів у Центральному державному історичному архіві у Львові, у “Йосифінській метриці” (1785–1788 рр.) села Підгірців, у розділі книги під назвою “Опис границь” серед численних топонімічних назв я віднайшов топонім “*debra Kucynowa mianowana*” [1, 128] (текст польською мовою) – див. нижче в тексті: рис. 1.

Пізніше виявилось, що топонім “*debra Kucynowa*” засвідчує і “Йосифінська метрика” (1785–1788 рр.) села Хватова, бо згадана *дебра* розміщена на межі Підгірців і Хватова [2, 85]. Після виходу 2005 р. праці Йосипа Гронського [6] стало відомо і про те, що згаданий топонім засвідчує також “Йосифінська метрика” (1785–1788 рр.) містечка Олеська [24, 33] на місці, “де збігаються потрійні межі – Олеська, Підгірців і Хватова, це недалеко на захід від частини с. Підгірців – Болоня” [6, 33].

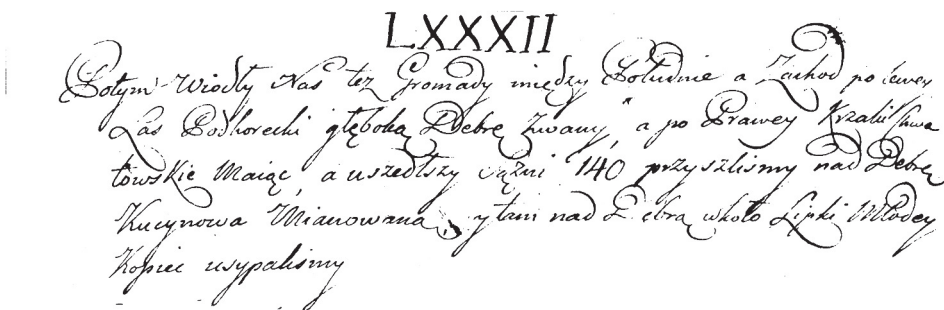

Рис. 1. Уривок тексту Йосифінської метрики села Підгірці, до якого нині належить хутір Пліснесько Бродівського р-ну Львівської обл., де згадується *дебра Кисань* (польською – “*Debra Kucynowa mianowana*”)

Із приводу мого документального відкриття хочу висловити такі міркування. Дебра “Кисупова” єдино близька за звучанням до *дебри Кисані* (у коренях слів майже відповідні приголосні: *к, ц, н – к, с, н*), засвідчена в писемних текстах. Будь-які інші тлумачення *дебри Кисані* не мають подібного документального опертя.

Пліснеськ, як і дебра “Кисупова” (згадані вони в одному контексті “Слова”), засвідчений документами: 1188 року в Київському літописі, 1232 р. в Галицько-Волинському літописі, ширше – 1887 р. у “*Slowniku geograficznym Królestwa Polskiego*” та ін. Як у географічній реальності, так і в тексті “Слова” *Пліснеськ* і *дебру “Кисупова”* (*дебру Кисаню*) пов’язує спільний простір (“усі ці [три, включаючи *болонь*. – П. С.] географічні об’єкти <...> розташовані на одній майже лінії, на північ від Пліснеського городища” [6, 33]) – галицькоукраїнське місто Пліснеськ. Це реальні пліснеські топоніми, відтворені міфологічно уявою автора “Слова”.

У текстах метричних книг сіл Підгірців і Хватова поряд із *дебрею “Кисупов”*-ою згадані також пасовиська за відповідним топонімом “*Pastwiska blotniste*” (болотисті пасовиська), що семантично тотожне “*болоні*”, згаданій із *дебрею Кисань* у тексті “Слова” у значенні, що його подає “Словарь української мови” Б. Грінченка: *болонь* – “низменное луговое пространство” (низинний луговий простір), за В. Щуратом – відкритий простір.

Тут можемо прийняти думку про те, що топонім *болонь* у текстах метричних книг писар подав синонімічно трансформованим. Узагалі ж назва *болонь* поширена в топоніміці Галичини, зокрема, її засвідчують “Йосифінські метрики” колишніх давньоукраїнських городів Звенигорода та Перемишля. Виходячи з усіх наведених власних міркувань, вважаю, що дебра “Кисупова” і є розшукувана *дебра Кисань*.

Як я вже згадував вище, після мого відкриття *дебри Кисані* в “Йосифінських метриках” сіл Підгірці і Хватова (1988), мого повідомлення про відкриття *дебри Кисані* 1995 р. [27, 1], інтерпретації в дослідженні про *дебру Кисань* 1997 р. [28] та в перекладі “Слова о поході Ігоревім” 1999 р. [29, 70-71, прим. 71] 2005 р. вийшло друком дослідження львівського краєзнавця Й. Гронського з відкриттям “дебри Кисані” в “Йосифінській метриці” села Підгірці (на межі із селом Хватовом та містечком Олеськом).

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАУЛ. Ф. 19. Оп. XVIII. Спр. 165.
2. ЦДАУЛ. Ф. 19. Оп. XVIII. Спр. 168.
3. *Абаев В.* Избранные труды: Религия, фольклор, литература. Владикавказ: “Ир”, 1990. – Т. 1. – 640 с.
4. *Абаев В.* Parerga 1. “Синеє вино” в “Слове о полку Игореве” // *Вопросы языкознания*. – 1985. – №6. – С. 40-41.
5. “*Великая хроника*” о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв.: (Перевод и комментарии) / Под ред. В. Л. Янина; Сост. А. М. Попова, Н. И. Щавелева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 264 с.
6. *Гронський Й.* Топоніміка літописного Пліснеська / Підготовка тексту А. Середяк // *Матеріали конференції “І Ольжині читання”*. Пліснеськ, 10 жовтня 2005 р. – С. 27–35.
7. *Заклинський Р.* Пояснене одного темного місця в “Слові о полку Игоревім”. – Львів, 1906. – 45 с.
8. *Зеленин Д.* Обычай “добровольной смерти” у примитивных народов // Зеленин Д. К. Избранные труды. Статьи по духовной культуре 1934–1954. – Москва: “Индрик”, 2004. – С. 111-144.
9. *Зимин А.* Слово о полку Игореве. – Санкт-Петербург: “Дмитрий Буланин”, 2006. – 516 с.
10. *Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период). – Москва: “Наука”, 1965. – 246 с.
11. *Ипатьевская летопись*. (Полное собрание русских летописей. Том второй). – Москва: “Языки русской культуры”, 1998. – 648 с.
12. *Ироическая пѣснь о походѣ на половцовъ удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Святославича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтія, съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе*. – Москва, 1800. – 46 с., [1 л. складная таблица].
13. *Іларіон*, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія. – Київ: “Обереги”, 1992. – 424 с.

14. *Косарев М.* Основы языческого миропонимания: По сибирским археолого-этнографическим материалам. – Москва: “Ладога-100”, 2003. – 352 с.
15. *Котляревский А.* О погребальных обычаях языческих славян // *Сочинения А. А. Котляревского.* – Санкт-Петербург, 1891. – Т. III. – 491 с.
16. *Крчакковский А.* Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. – Харьков: Изд-во Харьковского гос. ун-та им. А. М. Горького, 1956. 345 с.
17. *Крип'якевич Г.* Галицько-Волинське князівство. – Київ: Наук. думка, 1984. – 176 с.
18. *Кучера М.* “Плеснеск” “Слова о полку Игореве” и древнерусский город Плеснеск // *Краткие сообщения Института археологии АН УССР.* – Киев: Изд-во АН УССР, 1960. – С. 113-116.
19. *Кучера М.* Древній Пліснеск // *Археологічні пам'ятки УРСР.* – Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. – Т. 12. – С. 3-56.
20. *Лихачев Д.* Еще раз о “Сне Святослава” в “Слове о полку Игореве” // *Сравнительное изучение лит-р: Сб. статей к 80-летию акад. М. П. Алексеева.* – Ленинград, 1976. – С. 9-11.
21. *Мелетинский Е.* Скандинавская мифология как система // *Труды по знаковым системам, VII.* Памяти Петра Григорьевича Богатырева. Уч. зап. Тартусского гос. ун-та. – Тарту, 1975. – Вып. 365. – С. 38-51.
22. *Мосс М., Юбер А.* Очерк о природе и функции жертвоприношения // *Мосс М.* Социальные функции священного / Избр. произведения [пер. с французского под общей редакцией Утехина И. В.; научная ред. Утехина И. В. и Геренко Н. М.; составление Трофимов В. Ю.] – Санкт-Петербург: “Евразия”, 2000. – 448 с.
23. *Німчук В.* “Слово о полку Игоревім” і народна мова // *Мовознавство.* – 1968. – № 4. – С. 36-40.
24. *Озоновский Ом.* Слово о полку Игореві: Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. – У Львові, 1876. – 136 с.
25. *Пастернак Я.* Літописний город Пліснеск і проблема варягів у Галичині // *Науковий збірник Українського вільного університету.* – Мюнхен, 1948. – Т. V. – С. 138-148.
26. *Потебня А.* Слово о полку Игоревѣ. Текстъ и примѣчанія. – Воронежъ: Въ типографіи В. И. Исаева, 1878. – 160 с.
27. *Салевич П.* Дебру “Кисань” знайдено таки в Підгірцях // *Високий замок.* – Львів, 1995. – 14 листоп. – С. 1.
28. *Салевич П.* Найтемніше місце у “Слові о полку Игоревім” // *Дзвін.* – 1997. – № 10. – С. 128-130.
29. *Слово о поході Ігоревім Ігоря сина Святославового внука Олегового /* передне сл., пер. та примітки П. Салевича; Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Львів, 1999. – 80 с.
30. *Соколова А.* Сон Святослава // *Энциклопедия “Слова о полку Игореве”:* В 5 т. – Санкт-Петербург: Изд-во “Дмитрий Буланин”, 1995. – Т. 5: Слово Даниила Заточника – Я. Дополнения. Карты. Указатели. – С. 30-39.
31. *Старшая Эдда.* Древнеисландские песни о богах и героях / Перевод А. И. Корсуна. Вступ. статья и коммент. М. И. Стеблина-Каменского. – Москва – Ленинград: Академия наук СССР, 1963. – 260 с.
32. *Толстой Н.* К реконструкции семантики и функции некоторых славянских изобразительных и словесных символов и мотивов // *Фольклор і етнографія. Проблеми реконструкції фактів традиційної культури.* – Ленинград, 1990. – С. 47-67.
33. *Томенчук Б.* Одержавлення та християнізація галицько-волинських земель в часи Середньовіччя (IX–XIII ст.) (за даними поховального обряду) // *Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 4. – С. 16-24.
34. *Франко І.* Роман Заклинський. Пояснене одного темного місця в “Слові о полку Игоревім” // *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 37: Літературно-критичні праці (1906 – 1908). – С. 121-124.
35. *Фрэзер Дж. Дж.* Золотая ветвь: Исследование магии и религии: В 2 т. Т. 2: Гл. XL–LXIX / Пер. с англ. М. Рыклина; Послел. Малиновский Б. / Пер. с англ. И. Утехина. – Москва: “ТЕРРА–Книжный клуб”, 2001. – 496 с.
36. *Шараневич І.* Згадка про Пліснеск // *Зоря.* Читаночка для сільських людей / уложив Ом. Партицький. – У Львові, 1870. – Кн. 2. – С. 45-57.
37. *Щурат В.* Вид Пліснеска в “Слові о полку Игоревім” // *ЗНТШ.* – Т. СХХVIII. – Львів, 1919. – С. 21-38.
38. *Bremter J.* Scapegoat Rituals in Ancient Greece // *Harvard Studies in Classical Philology,* 87. – 1983. – P. 299-320.
39. *Hocart A. M.* Kings and Councillors. – Chicago; London, 1970. – P. 41-249.

Отримано 10 квітня 2017 р.

м. Львів

